

حفاظت و باز زنده سازی منظر رود دره در بند بر اساس الگوهای رفتاری

هما ایرانی بهبهانی^۱، شهرزاد فریادی^۲، گلنار محبعلی^۳*

۱-دانشیار، گروه مهندسی طراحی محیط دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران
gitybeh@yahoo.com
۲-دانشیار، گروه مهندسی برنامه ریزی و مدیریت محیط زیست دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران
sfaryadi@ut.ac.ir
۳-کارشناس ارشد مهندسی طراحی محیط، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران
تاریخ دریافت: ۹۰/۶/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۰/۱۰/۶

چکیده

ساختارهای طبیعی موجود در کالبد شهر، در بهبود کیفیت شهرها، ارتقای ارزش‌های زیبایی شناختی، اکولوژیک و اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند و بستری برای فعالیتهای تفریحی و گردشگری ساکنان شهرها به شمار می‌روند. با توجه به تخریب محیط رود دره‌ها در تهران تحت تأثیر رفتارهای گردشگران و ساخت و سازهای بی رویه در محدوده، هدف این پژوهش بر حفاظت از محیط رود دره و باز زنده سازی آسیب‌های وارده بر منظر رود دره قرار گرفت. روش شناسی پژوهش، جامعه شناسی زندگی روزمره یا روش شناسی مردم‌نگار است که رفتارها را در ارتباط با محیط مورد بررسی قرار می‌دهد. ثبت رفتارها با روش مشاهده ساده و با روش عکسبرداری صورت گرفت و نمایش فضایی رفتارها بر روی نقشه منطقه مستند شد که نقشه الگوهای رفتاری نام گرفت. نقشه الگوهای رفتاری در سه مقطع صبح، ظهر و شب ترسیم شد و به موازات آن، تحلیل منظر بر اساس معیارهای زیبایی شناختی و تحلیل رفتارهای استفاده‌کنندگان با توجه به تأثیرات آنها بر محیط طبیعی در قالب رفتارهای هنجار (سازگار با محیط) و ناهنجار (ناسازگار با محیط) انجام شد و سپس، راهکارهای طراحی به گونه‌ای پیشنهاد شد که بر اصل حفاظت از محیط کوهستان و رود دره تأکید داشته باشد و به این ترتیب رفتارهای سازگار با محیط را تقویت کرده و رفتارهای ناسازگار را کم‌رنگ‌تر و آسیب‌های محیطی ناشی از حضور گردشگران را به حداقل برساند. در مقاله حاضر، رود دره در بند به عنوان نمونه پژوهشی انتخاب شد که به طراحی محیطی با هدف سازگاری هر چه بهتر رفتارها با محیط، در عین حفاظت از ساختارهای طبیعی درون شهری انجامید.

کلید واژه

حفاظت، ارتقای کیفیت محیط و باز زنده سازی، الگوهای رفتاری، رود دره در بند

سر آغاز

مطلوب وجود داشت. در شهرهای کنونی نیز با توجه به توسعه شهرها، ساختارهای طبیعی در محدوده شهرها قرار گرفته‌اند. کاپلان و ماتسوکا معتقدند که در تمام شهرهای جهان، ساکنان شهرها، همواره در آرزوی ارتباط با طبیعت هستند و محیط‌های طبیعی، فضاهایی برای گردش و تفریح، خلوت کردن و برقراری ارتباط با سایرین است که منجر به شکل‌گیری هویتی جمعی می‌شود (Kaplan&Matsuoka, 2008). ساختارهای طبیعی درون شهری نقش کلیدی در آفرینش فضاهای سبز شهری پایدار ایفا می‌کنند؛ این ساختارهای طبیعی شامل رود دره‌ها، تپه‌ماهورها، دریاچه‌ها و جنگل‌ها و... ضامن تحمل‌پذیری^۲، پایداری^۳ و دیرپایی^۴ (Micarelli, et al., 2007) کیفیت طبیعی شهر هستند و فضاهایی را برای گردشگری درون شهری ایجاد می‌کنند. به‌طور کلی می‌توان گفت که ساختارهای طبیعی به هرگونه که در شهر موجود باشند

ساختارهای طبیعی درون شهری برای مردم شهرنشین اهمیت ویژه‌ای دارد، بویژه در قرون اخیر که شهرنشینی رشد روز افزون داشته و انسان در پی ارتباط با طبیعت در هر فرصتی که پیش می‌آید به دامان آن پناه می‌برد، چرا که دسترسی به فضاهای باز و سبز، کلید اصلی سلامت انسان است (Jackson, 2003). در شهرهای سنتی گذشته رابطه‌ای متعادل بین انسان، طبیعت و محیط مصنوع وجود داشت. به دلیل وسعت اندک شهرها، بستر طبیعی شهر قابل درک بود و شهروندان به‌سہولت در ارتباط مستقیم با طبیعت اطراف قرار می‌گرفتند. در آن زمان شهرها بخشی جدانشدنی از نظم طبیعت را به وجود می‌آوردند و رابطه فیزیکی و بیولوژیک آنها تا حدود زیادی با فرایند خود تنظیم کننده طبیعت تضمین می‌شد. در واقع بین شهر به عنوان جزء و طبیعت به عنوان کل رابطه‌ای

آورده است در انتهای مسیر به بستر جمع‌کننده فاضلاب شهری تبدیل می‌شود که باید از آن دوری جست. نشانه‌های بیماری در تمامی طول مسیر در قالب خشک شدن باغها و رشد جوی‌های بتنی هولناک و متراکم شدن جمعیت طرفین محور، تخریب بناهای تاریخی و اولویت دادن به معابر سواره به بهای از دست دادن محورها و مفاصل پیاده، استفاده از رود به جای سیستم دفع فاضلاب شهری و تجمع زباله، به چشم می‌خورد (مختاری و امیرجمشیدی، ۱۳۸۲). شکل شماره (۱)، منظر قدیمی رود دربند و نقش آن در گذران اوقات فراغت مردم را بخوبی نشان می‌دهد.

شکل شماره (۱): منظر قدیمی رودخانه دربند
(ماخذ: آرشیو عکس کاخ گلستان)

مواد و روشها

از آنجا که هدف از این پژوهش، شناخت رفتارهای گردشگران در محیط رود دره و بررسی میزان سازگاری و ناسازگاری این رفتارها با حفاظت، یا آسیب‌های وارده بر محیط رود دره است، بنابراین حوزه‌هایی که به بررسی رفتارها و ارتباط آن با محیط پیرامون به عنوان بستر شکل‌گیری رفتارها می‌پردازند به شرح زیر مورد مطالعه قرار گرفتند:

۱- **پدیدارشناسی:** نکته اصلی در رویکرد پدیدارشناسانه، مبتنی بر این فرض است که مردم و محیط آنها به طور صمیمانه‌ای در هم تنیده هستند به گونه‌ای که هر یک آن دیگری را به وجود می‌آورد و منعکس می‌کند (پرتوی، ۱۳۸۷). مردم در محیط به مثابه سوژه‌هایی مرتبط با شی عمل نمی‌کنند- آنگونه که رویکردهای شناختی یا ساختاری به رفتار محیطی تلقی می‌کنند- بلکه مردم موجوداتی تجربه‌کننده هستند که اعمال، رفتار و شناخت‌های آنها در محیطی تحقق می‌یابد که تحت

(انسان ساخت، یا زیرساختی)، بخشی از شبکه حیاتی شهر محسوب می‌شوند و حفاظت از آنها ضمانتی برای تداوم حیات شهر است. از این رو احیا و باز زنده‌سازی محیط‌های طبیعی تخریب شده و اندیشیدن راهکارهایی برای حفاظت آنها در برابر توسعه و آثار ناشی از حضور گردشگر موضوعی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

یکی از مهمترین کارکردهای ساختارهای طبیعی درون شهری، ایجاد بستری برای گردش و تفریح شهروندان است. سیر تاریخی گردشگری در فضاهای طبیعی، نشان می‌دهد که با آغاز قرن هفدهم، فضاهای مخصوص عموم مردم که اساساً از کوچه باغها و باغهای عمومی تشکیل می‌شدند، در برخی مواقع برای گردش و تفریح مورد استفاده عموم قرار می‌گرفتند. همچنین در این زمان برخی از باغهای خصوصی، یا سلطنتی نیز در روزهای خاصی برای گردش عموم آزاد بود مانند باغ ورسای در پاریس (بهبهانی، ۱۳۷۳). در عصر روشنایی (قرن هیجدهم) فضاهای عمومی شهرهای بزرگ گسترش یافتند، گردشگاههایی در اطراف استحکامات نظامی و باروهای قدیم احداث شدند و پارک‌های عمومی نیز در همین عصر به وجود آمدند. در قرن نوزدهم پارک‌های شهری در پاسخ به نیاز مردم به فضاهای طبیعی و نیز کاهش آثار منفی صنایع و معضلات محیط زیستی به وجود آمدند و فضاهایی را برای گردش و تفریح مردم در شهر را به وجود آوردند.

در کلانشهر تهران از زمان‌های قدیم رود دره‌های شمال تهران به علت آب و هوای خوب و نزدیکی به کوه برای گردش و تفریح مورد استفاده مردم قرار می‌گرفت. رود دره‌ها همچنین، دالان‌های جریان هوا و آب هستند که در کاهش آلودگی، یا بر عکس انتقال آلودگی در صورت حضور منبع آلاینده در مسیر بالادست، بسیار مؤثرند.

رود دره‌های شهری جزئی از پیکره طبیعی شهر، بستر باغهای قدیمی، بستر جوی و جویبار زنده و سلامت، دالان هوای پاکیزه و مامن پرندگان و از همه مهمتر بستر پیوند زندگی شهری با طبیعت است (پاسبان حضرت، ۱۳۷۹).

محور رود دره دربند یکی از ثروت‌های شهر تهران است که در اثر توسعه شهری و بی‌توجهی به ارزش‌های زیست محیطی، تاریخی و عملکردی آن در معرض مخاطره قرار گرفته است. رود دره دربند سندی است که از چگونگی رفتار ساکنان گذشته این شهر با موهبت‌های طبیعی حکایت دارد. در اثر رفتارهای ناهنجار ساکنان و گردشگران، رودی که سرزندگی و نشاط را برای شهر به ارمغان

(۱۳۷۴). مطالعات روش‌شناسی مردم‌نگار در جست‌وجوست تا کنش‌های عملی، موقعیت‌های عملی و استدلال‌های عملی جامعه‌شناختی را به موضوعاتی بدل کند که از نظر تجربی قابل مطالعه باشد، به همین سبب به جای توجهی که معمولاً به وقایع غیرعادی می‌شود، تلاش می‌کند تا همان توجه را به فعالیت‌های کاملاً پیش پا افتاده زندگی روزمره معطوف کند (توسلی، ۱۳۷۰).

انتخاب روش تحقیق

برخورد پدیدارشناسانه با محیط، موجب اجتناب ناپذیر بودن بحث‌هایی در مورد معنای محیط، چگونگی ایجاد این معنا از طریق ارتباطات متقابل انسان- محیط و نیز شناخت و جایگاه کیفیات محیط مانند حس مکان و... خواهد بود که باعث پراکندگی بحث و در حاشیه قرار گرفتن هدف اصلی پژوهش که طراحی بر اساس الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان است، می‌شود.

همچنین در روان‌شناسی محیط اعتقاد بر این است که ادراک سرمنشا رفتار است و آنچه رفتارها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و باعث به وجود آمدن رفتارهای مختلف در موقعیت‌های مشابه می‌شود، همانا ادراک است. و از آنجا که بحث این پژوهش رفتارها است و نه ادراک فضا و بحث‌های مشابه آن از این رو روش جامعه‌شناسی زندگی روزمره که مستقیماً رفتارهای را بررسی کرده و مورد تحلیل قرار می‌دهد به عنوان روش تحقیق گزیده شد.

روش‌شناسی مردم‌نگارانه اساساً بر آن است تا ثابت کند که جامعه‌پیزی نیست جز دستاورد عملی و پیوسته جاری افراد معقول. این اصطلاح را اولین بار هارولد گارفینکل در دهه ۱۹۴۰ بدعت گذاشت (ریترز، ۱۳۷۴). دستاوردهای عملی همان رفتارهای افراد است که در زندگی روزمره تجلی پیدا می‌کند، از این رو روش‌شناسان مردم‌نگار عموماً با رفتارها سر و کار دارند.

رفتار به مجموع حرکات جسمانی قابل مشاهده گفته می‌شود و در حقیقت عمل یا فعالیتی است که کنشگر را با محیط پیرامونش مربوط می‌سازد. به عبارت دیگر، رفتار پاسخی است به انگیزشی که از سوی محیط پیرامون در موقعیت معینی صورت می‌گیرد (ریترز، ۱۳۷۴). رفتارهای زندگی روزمره می‌تواند شامل رفتارهایی باشد که به طور معمول در فضاهای مختلف اتفاق می‌افتد مثل راه رفتن فردی و گروهی، نگاه کردن به منظر اطراف، صحبت کردن با دیگران، نشستن، خرید کردن و ...

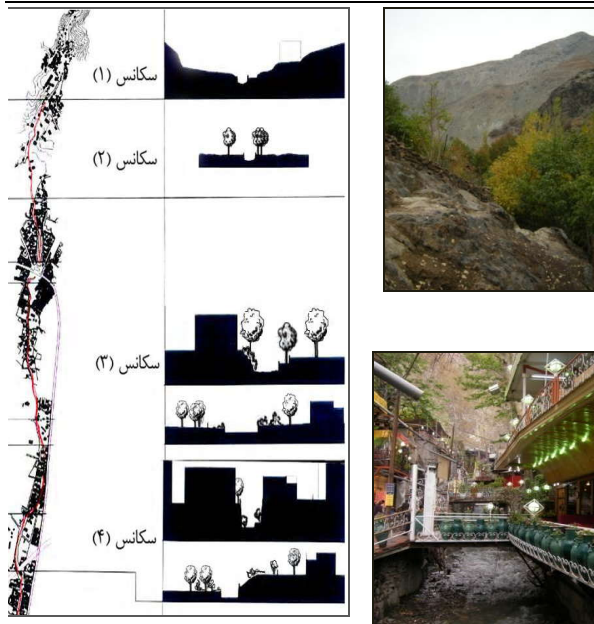
تأثیر این اعمال قرار دارد. به طور کلی پدیدارشناسی محیطی می‌تواند منجر به یافته‌های زیر شود:

- بررسی جنبه‌های تجربی پدیده
- معنی محیط از دیدگاه مردم
- چگونگی ایجاد معنی محیط طی ارتباط‌های متقابل انسان- محیط
- شناخت کیفیت‌هایی که فضا را از حس مکان آکنده سازند

۲- **روان‌شناسی محیط:** "روان‌شناسی محیط" یکی از رشته‌های تخصصی است که روی تأثیر متقابل "رفتار" و عوامل و شرایط "فیزیکی- معماری" و "فضایی" محیط بیش از دیگر جنبه‌ها تأکید دارد (مرتضوی، ۱۳۶۷). بارکر^۵ تحت عنوان روان‌شناسی اکولوژیک به بررسی الگوهای رفتاری "فردی"^۶ به معنی رفتارهایی که به طور جمعی و در قرارگاه‌های رفتاری ارائه می‌شوند، می‌پردازد (لنگ، ۱۳۸۱)، مانند درس خواندن دانش‌آموزان در کلاس درس، یا بازی کودکان در زمین بازی و...

او معتقد است که بین ابعاد فیزیکی و رفتاری این گونه قرارگاهها تناسب و رابطه خاصی وجود دارد. رابطه مورد نظر با مفهوم همساخت^۷ بیان می‌شود و معتقد است فرد با قرارگرفتن در قرارگاه‌های رفتاری مختلف، نقش‌های اجتماعی معینی را عهده‌دار می‌شود. او قرارگاه رفتاری را مجموعه ثابتی از فعالیت و مکان تعریف می‌کند که یک فعالیت تکراری یا الگوی ثابت رفتاری در آن اتفاق بیفتد، طرحی خاص از محیط را دارا باشد و ارتباط مناسبی بین فعالیت تکراری و محیط برقرار کند که در یک دوره زمانی معین انجام گیرد (امین زاده و افشار، ۱۳۸۲).

۳- **جامعه‌شناسی زندگی روزمره:** با توجه به ریشه‌های یونانی این اصطلاح، *Ethno methodology* به معنای روش‌هایی است که مردم هر روزه استفاده می‌کنند. روش‌شناسی مردم‌نگارانه عبارت است از مجموعه‌ای از دانش مبتنی بر عقل سلیم و یک رشته رویه‌ها و ملاحظاتی که اعضای عادی جامعه با آنها شرایطی را که در آن قرار گرفته‌اند درک می‌کنند، راهشان را در این شرایط پیدا می‌کنند و دست به عمل می‌زنند (ریترز،

شکل شماره (۲): منظر رودخانه دربند در مقاطع مختلف

مأخذ: (Micarelli, et al., 2007)

کام‌های طراحی

یکی از متداول‌ترین ابزارهای جامعه شناسی مردم‌نگار، مشاهده رفتارها در زمان‌های مختلف و بررسی شرایط شکل‌گیری آنهاست. فرض محقق بر آن است که بستر طبیعی تأثیر ویژه‌ای بر رفتارهای استفاده‌کنندگان به جای می‌گذارد و به آنها این فرصت را می‌دهد که رفتاری متفاوت با آنچه در عرصه‌های شهری رخ می‌دهد، از خود بروز دهند. از این رو ثبت رفتارها به روش مشاهده مورد توجه قرار گرفت، چرا که به محقق این امکان را می‌دهد تا با حداقل مداخله در شرایط محیطی و موقعیت‌ها، کمترین تأثیر ممکن را بر رفتارهای استفاده‌کنندگان به عنوان متغیر مورد بررسی بر جای گذارد. الگوهای رفتاری به روش مشاهده توسط دوربین عکاسی (دوربین Compact با جثه کوچک که تأثیر حداقلی بر رفتار گردشگران دارد) ثبت شد و با یادداشت‌های محقق در محل تکمیل شد. عکس‌های تهیه شده مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به مشابهت‌هایی که در بین این رفتارها مشاهده می‌شود، دسته‌بندی عکس‌ها در سه زمان صبح، ظهر و شب صورت گرفت. این دسته‌بندی موجب شد تا رفتارهای غالب در زمان‌های مختلف روز، بویژه در روزهای پیک حضور گردشگر قابل شناسایی و تحلیل باشد.

نقشه الگوهای رفتاری در سه زمان مذکور با توجه به رفتارهای شناسایی شده به صورت گرافیکی ترسیم شد که با روی هم‌اندازی این سه لایه، مسیرهای پیاده روی، نقاط مکث، محل‌های نزدیک

منطقه مورد مطالعه

رودخانه دربند از ارتفاعات توجال سرچشمه می‌گیرد که در بالادست دارای چند رشته مختلف است که مهمترین این رشته‌ها قسمتی است که از جنب پناهگاه شیرپلا و آبشار دوقلو رو به پایین می‌آید و دیگری رودخانه اوسون است. این دو رشته پس از تلاقی تشکیل رودخانه دربند را تشکیل می‌دهند، طول دره دربند ۴۷۲۳ متر و عرض متوسط آن ۷ متر است.

این رودخانه در جریان است. مساحت حوزه کوهستانی آن حدود ۲۲۰۰ هکتار است، شیبی زیاد دارد که از پس قلعه، شیب مسیل کمتر می‌شود. طول این قسمت تا میدان سربند حدود ۱۵۰۰ متر و عرض متوسط آن در این قسمت حدود ۹ متر است. عمق متوسط آن ۶ متر است و بستر رودخانه، سنگی است.

اقلیم منطقه معتدل کوهستانی است و پاره‌ای از متغیرها مانند میزان بارندگی و دما از شاخص‌های اصلی مؤثر بر خرد اقلیم محیط رود دره هستند. دمای هوا در منطقه از ماه خرداد رو به افزایش می‌گذارد و در مرداد به اوج خود می‌رسد. با تمام شدن فصل تابستان، از ماه‌های مهر و آبان دمای هوا رو به کاهش می‌رود و بارندگی به صورت باران و برف آغاز می‌شود که تا فروردین و اردیبهشت نیز ادامه دارد.

شیب دامنه‌های کوه در امتداد رود دره دربند، به سمت جنوب شرقی و در جبهه دیگر به سمت غرب و جنوب غربی است. وجود این شیب از عوامل اصلی شکل‌گیری رود دره دربند و هدایت رودخانه در بستر آن است.

بررسی مقاطع عرضی رودخانه دربند نشان می‌دهد که منظر رودخانه در حرکت از سربند تا پس قلعه، بدفعات تغییر می‌کند (شکل شماره ۲).

در حرکت از پایین‌دست رودخانه دربند در محل میدان سربند به سمت پس‌قلعه، حجم زیاد رستوران‌ها، تنوع زیاد در بافت، رنگ و فرم ساختمان‌ها چنان دید را به خود مشغول می‌کند که طبیعت نمی‌تواند مرکز توجه بیننده باشد.

دید به منظر اطراف به صورت دیده‌های باز (گسترده) و بسته (محصور) قابل رؤیت است و رودخانه بیشتر به محلی برای انباشت زباله، و یا قرار دادن تخت‌هایی برای نشستن و گاهی مدخلی برای فاضلاب رستوران‌ها تبدیل شده است و در حقیقت از رود دربند جز تصویری مهجور و آسیب‌دیده در گذر زمان با زخم‌هایی ناشی از ناملایمت‌های انسان، مشاهده نمی‌شود.

محیط رود دره با توجه به میزان تخریب، یا حفاظت از محیط، صورت گرفت. به این ترتیب رفتارهایی از قبیل پیاده روی، کوهنوردی، ملاقات با دوستان، صرف میان وعده سبک در دامن طبیعت از جمله رفتارهای سازگار با محیط رود دره شناسایی شدند و در مقابل، نشستن در گروههای دسته جمعی در کنار رودخانه، عدم رعایت حریم رود و تخریب لبه‌ها، انداختن زباله در طبیعت و نیز تخلیه پسماند رستوران‌ها به داخل آب رودخانه، گذاشتن تخت و ایجاد فضای نشستن در داخل رودخانه و ایجاد اغتشاش در مسیر حرکت رود، کندن گیاهان کوهی و خودرو و آسیب به محیط کوهستان و رود دره از جمله رفتارهای ناسازگار با محیط به شمار می‌روند.

گام دوم: تهیه نقشه الگوهای رفتاری - در این مرحله برای آنکه رفتارهای متداول در منطقه، ماهیت فضایی پیدا کنند و مکان تحقق آنها مشخص شود، بر روی نقشه منطقه عملی شدند که شامل سه نقشه در زمان‌های صبح، ظهر و شب است. در این نقشه‌ها، مسیرهای پیاده روی، نقاط مکث، مسیر حرکت سواره، موقعیت‌های نزدیک شدن به رودخانه و محل نشستن فردی و جمعی در کنار رود دره مشخص شده است.

تفاوت نقشه الگوهای رفتاری در زمان‌های مختلف روز در تنوع رفتارهای غالب در هر زمان است، برای نمونه در هنگام صبح فعالیت‌هایی چون پیاده روی و نرمش و نشستن کوتاه مدت در کنار رود بیشتر مشاهده می‌شود و در هنگام ظهر، ملاقات با دوستان، طی مسیر نسبتاً کوتاه پیاده روی و صرف ناهار در رستوران‌های منطقه بیشتر دیده می‌شود.

در شب، رود دره در بند عموماً به محل ملاقات‌های دوستانه و خانوادگی تبدیل می‌شود که با توجه به نورپردازی محدوده رستوران‌ها، به غیر از کوهنوردانی که قصد صعود شبانه دارند، سایر گردشگران به محدوده کافه و رستوران‌ها اکتفا می‌کنند و بالاتر از آن نمی‌روند.

گام سوم: تحلیل محیطی سایت - تحلیل محیطی با توجه به ویژگی‌های فضایی، ارزش‌ها و مسائل و مشکلات آن صورت گرفت (شکل شماره ۳).

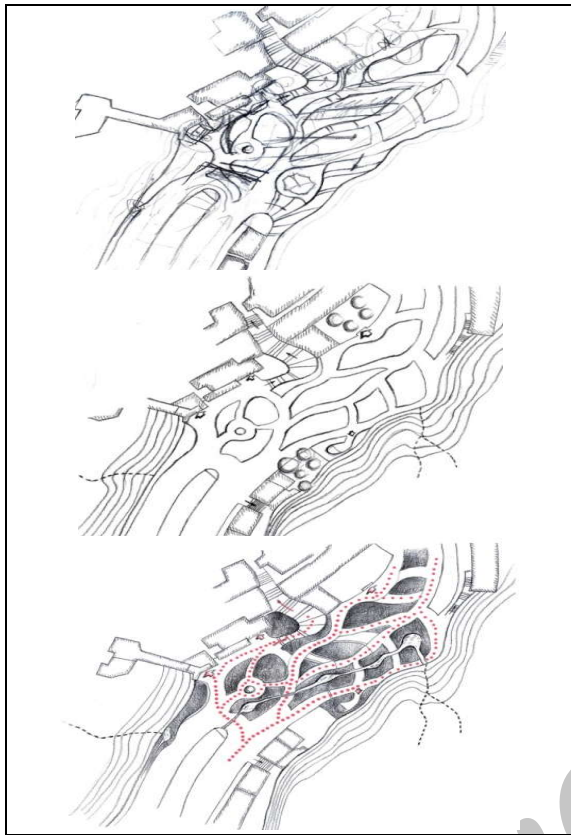
در این مقیاس، میدان سربند به عنوان محدوده طراحی انتخاب شد و تحلیل منظر بصری و تحلیل الگوهای رفتاری نیز بر روی نقشه این محدوده تدقیق شد (شکل شماره ۴). به این ترتیب مشکلاتی از قبیل تداخل حرکت پیاده و سواره، عدم تفکیک فضا،

شدن به رودخانه، مکان‌های استراحت و نشستن فردی و گروهی و ... مشخص شد. تجزیه و تحلیل رفتارها بر اساس فضاهایی که در آن رخ می‌دهند و بررسی تأثیرات متقابل رفتارها و محیط، با توجه به میزان سازگاری آنها با شرایط محیط انجام شد و به موازات مراحل ذکر شده برای ثبت و بررسی رفتارها در گذر گردشگری در بند، محیط طبیعی آن نیز بدقت مورد بررسی قرار گرفت. تحلیل منظر بصری نیز به روش سکانسی، یا دیدهای متوالی، بر اساس معیارهای زیبایی‌شناختی از قبیل تنوع و خوانایی و نامطلوب بودن منظر به لحاظ اغتشاشات بصری طبق نظر محقق و با عکسبرداری از دیدهای متوالی در مسیر صورت گرفت. سرانجام راهکارهای طراحی بر اساس الگوهای رفتاری شناسایی شده صورت گرفت و میدان سربند به عنوان یکی از مهمترین بخش‌های مسیر گردشگری در بند که با مسائل و مشکلات زیادی از جمله تداخل حرکت پیاده و سواره، انباشت زباله، نامناسب بودن محل سوار و پیاده شدن از تاکسی، صف طولانی ایستگاه تله سی‌یژ در روزهای پیک شلوغی و ... دست به گریبان است، مورد تجزیه و تحلیل مجدد قرار گرفت و طرح نهایی به منظور حل مسائل موجود، ارتقای سطح کیفی محیط، حفاظت از محیط طبیعی کوهستان و رود دره در بند و نیز کاهش آثار منفی ناشی از حضور گردشگر در محل ارائه شد. به این ترتیب گام‌های طراحی به صورت نمودار شماره (۱) در زیر قابل جمع بندی است:

نمودار شماره (۱): فرایند طراحی

گام اول: شناسایی رفتارها - این گام شامل شناسایی رفتارهای گردشگران و دسته بندی آنها به رفتارهای سازگار و ناسازگار با

شکل شماره (۵): اسکیس‌های طراحی

-گام پنجم: طرح نهایی- پس از به نتیجه رسیدن اسکیس‌های طراحی، پلان نهایی طرح میدان سرپند حاصل شد که در آن مسیرهای حرکت پیاده و سواره مشخص شده، دیدهای مناسب به رود دربند و منظر کوهستان به کمک طراحی مورد تأکید قرار گرفته و دیدهای نامطلوب محدود شدند (شکل شماره ۶). با هدف ارتقای کیفیت محیط، ساختمان‌های متروکه از منظر حذف شدند و دید به جداره کوه و پوشش طبیعی آن میسر شد.

شکل شماره (۶): منظر پیشنهادی در میدان سرپند

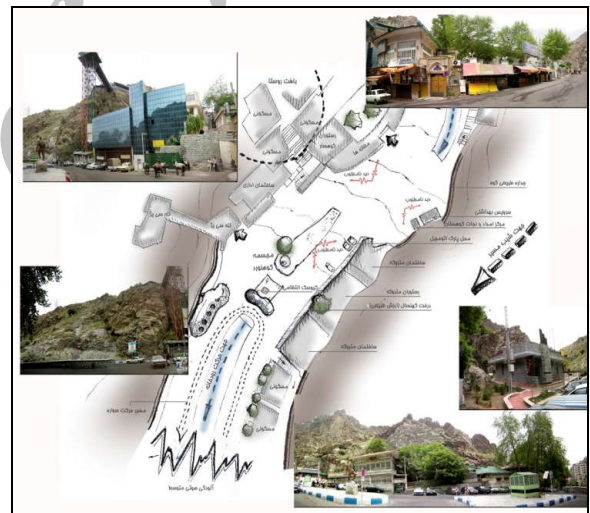
بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که اشاره شد، ساختارهای طبیعی درون شهری با توجه به تأثیرات بسزای آنها در بهبود کیفیت شهر، ایجاد میکروکلیم

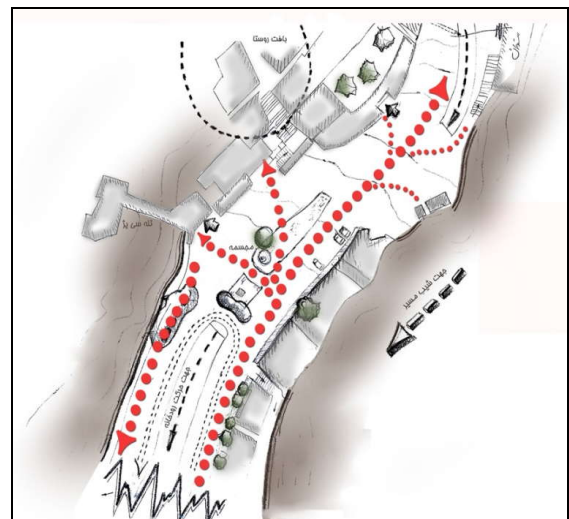
اغتشاش بصری ناشی از ساخت و سازها و مخدوش بودن جداره کوه و مسیر حرکت رود دربند، نبود دید مناسب به رود در محدوده میدان سرپند به خوبی مشخص شدند.

-گام چهارم: طرح پیشنهادی- با شناخت دقیق منطقه و با کمک تحلیل‌های رفتاری (شامل میزان سازگاری رفتارهای با محیط) و تحلیل منظر، اسکیس‌های اولیه برای دستیابی به طرح پیشنهادی میدان سرپند انجام شد (شکل شماره ۵).

ایده اصلی طراحی، حرکت آهسته و پیوسته در مسیر است که موجب می‌شود گردشگر با محیط رود دره ارتباط عمیق تری برقرار کند و ارزش‌های طبیعی و زیبایی‌شناسی منظر رود دره را بازباید که این خود به محرکی برای حفاظت از محیط رود دره تبدیل می‌شود.

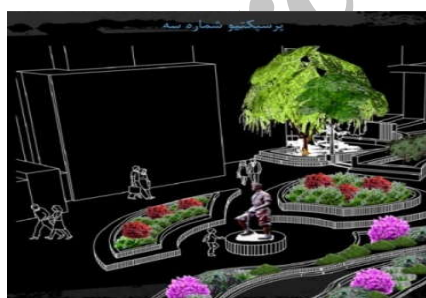

شکل شماره (۳): تحلیل محیطی در میدان سرپند

شکل شماره (۴): الگوهای رفتاری در میدان سرپند

(خارج از حریم رود دره)، حداقل میزان آسیب‌های محیطی وارده بر محیط و آلودگی تولیدی، میزان رضامندی دید به رود دره و منظر کوهستان ساماندهی شدند. مسیر حرکت پیاده به نحوی طراحی شد که امکان حرکت گردشگر در جهات مختلف وجود داشته باشد، تداخل میان حرکت سواره و پیاده و حتی میان حرکت گروه‌های پیاده به حداقل برسد، در طول مسیر، دید به سمت منظر طبیعی کوهستان وجود داشته باشد و حرکت به آهستگی و با تأمل انجام شود تا زمینه برای درگیر شدن حس‌های مختلف فراهم شود.

شکل شماره (۷): فضاهای مکث و حرکت در طرح پیشنهادی

میدان سربند

یادداشت‌ها

- 1- Intra-city natural structure
- 2- Endurance
- 3- Sustainability
- 4- Longevity
- 5- Barker
- 6- Extra individual
- 7- Synomorph

و دارا بودن آب و هوای خوب و مناسب برای تفریح، گردش و نزدیکی مردم شهر به طبیعت، ارزش‌های جامعه شناختی، زیبایی شناختی و اکولوژیک آنها، اهمیت ویژه‌ای دارند. از این رو احترام به محیط طبیعی کوهستان و حفاظت از محیط رود دره‌ها که در حکم ریه‌های شهر عمل می‌کنند در صدر اهداف طراحی این گونه فضاها قرار دارد. با توجه به حساسیت و آسیب پذیری محیط کوهستان، طراحی باید به گونه‌ای باشد که آثار ناشی از آن بر محیط تا حد امکان به حداقل برسد. مشاهده رفتارها و بررسی بستر شکل‌گیری آنها نشان می‌دهد که برخی از رفتارها مانند بالارفتن از جداره‌های کوه و کوهنوردی، چیدن گیاهان کوهی، تنفس از هوای پاک کوهستان و حرکت در امتداد رودخانه و ... فقط در محیط کوهستان امکان وقوع دارد. به این معنا که محیط کوهستان بستر شکل‌گیری این قبیل رفتارها را فراهم می‌کند که خود نشان دهنده تأثیر محیط بر رفتارهاست.

از طرفی بعضی از رفتارها مانند صرف یک وعده غذایی، ملاقات با دوستان، خرید از دستفروشان و ... رفتارهایی هستند که الزاما در محیط کوهستان امکان وقوع ندارند و در حقیقت بستر شکل‌گیری این رفتارهای می‌تواند فضایی غیر از محیط کوهستان باشد. طراحی محیط کوهستان به منظور گردشگری، این امکان را به طراح می‌دهد که با توجه به اهداف طرح (در اینجا حفاظت از محیط کوهستان و کاهش آثار منفی بر محیط) استفاده کنندگان را در جهات خاص هدایت کند، آنها را متوجه دیدهای خاصی در طول مسیر کند، در محدوده‌های مورد استفاده پیوستگی ایجاد کند، بافت روستایی را به بافت طبیعی رود دره پیوند بزند و رفتارهایی مانند خرید از دستفروشان، تخریب برخی از محدوده‌های حساس و آسیب پذیر و ... را تعدیل بخشد.

همچنین در طراحی محیط‌های کوهستانی توجه به شیب و شکل زمین اهمیت ویژه‌ای دارد. در نظر گرفتن مکان‌های مناسب برای مکث و نگاه کردن به منظر اطراف، توجه به مقیاس منظر طبیعی در طراحی، انتخاب گونه‌ها و طراحی کاشت و تلاش در به‌منظور درگیر کردن تمامی حواس با محیط پیرامون به منظور برقراری ارتباط عمیق‌تر با محیط از جمله نکاتی است که در طراحی باید مورد توجه قرار گیرد (شکل شماره ۷). طراحی محور گردشگری در بند به گونه‌ای انجام شد که ارتباط اکولوژیک میان لکه‌های سبز موجود در محدوده با استفاده از پوشش گیاهی برقرار شود، رستوران‌های موجود در مسیر رود دره با اولویت محل قرارگیری

منابع مورد استفاده

امین زاده، ب. و افشار، د. ۱۳۸۲. طراحی و الگوی رفتاری: پیشنهادی برای بهسازی پارک‌های شهری، نشریه محیط شناسی، ویژه نامه طراحی محیط، شماره بیست و نهم، صفحات ۴۳ تا ۶۰

ایرانی بهبهانی، ه. ۱۳۷۳. سیر تغییر پارک‌های شهری از قرن ۱۵ به امروز در غرب، فصلنامه علمی فضای سبز، سال دوم، شماره ۵ و ۶ صفحات ۳۰ تا ۳۳.

پاسبان حضرت، غ. ۱۳۷۹. رود دره‌های شهرهای ایران: بستر پیوند انسان، شهر و طبیعت، تهران: مجله معماری و شهرسازی، شماره ۵۸ تا ۵۹، صفحات: ۵۶ تا ۶۱

پرتوی، پ. ۱۳۸۷. پدیدارشناسی مکان، تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران

توسلی، غ. ع. ۱۳۷۰. نظریه‌های جامعه شناسی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

ریتز، ج. ۱۳۷۴. نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر، ثلاثی، محسن (مترجم)، تهران: انتشارات علمی

لنگ، ج. ۱۳۸۱. آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، عینی فر، علی (مترجم)، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران

مرتضوی، ش. ۱۳۶۷. روان شناسی محیط، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

مختاری، ا. و امیر جمشیدی، گ. ۱۳۸۲. گزارش ثبتی محور رود دره دربند، تهران: اداره کل میراث فرهنگی استان تهران، معاونت حفظ و احیا

Jackson, L. 2003. The Relationship of Urban Design to Human Health and Condition, Landscape and Urban Planning, No. 64, Pp.191-200

Matsuoka, R., R., Kaplan. 2008. People Needs in the Urban landscapes: Analysis of Landscape and Urban Planning Contributions, Landscape and Urban Planning, No.84, Pp. 7-19

Micarelli, R., H., Irani Behbahani, B., Shafie. 2007. River-valleys as an Intra-city Natural Feature, Tehran, Int. J. Environ. Res. Summer, Pp. 204-213